

(самодисципліна, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість) і властивість надситуативної активності; моральні якості особистості (сумлінність, порядність, відповідальність, терпимість, доброзичливість, щирість, щедрість, дбайливість, милосердя, безкорисливість, здатність до співчуття, повага, відвертість, довіра і благоговіння перед життям).

*А. В. Скуратівський, канд. юрид. наук,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

В сучасних умовах, коли відбувається глибока трансформація суспільно-правових відносин, зміна соціальних цінностей, особливого значення набуває формування моральної та правової культури майбутніх юристів. Успішному вирішенню цього завдання сприятиме посилення регулятивного потенціалу, світоглядної спрямованості процесу викладання правових дисциплін, зокрема курсу «Теорія держави і права».

Ефективність впливу процесу викладання правових дисциплін на формування моральної та правової культури значною мірою зумовлена взаємозв'язком таких основних видів соціальних норм як моральні норми та правові норми. Нерозривна єдність зазначених соціальних норм полягає в тому, що право органічно взаємопов'язано з мораллю, є засобом реалізації морально-гуманістичних ідеалів суспільства і без моралі неможливе. Право — це зведена до закону мораль (головним у якій є уявлення про добре та зло). Як слушно зазначає В.А. Туманов, «право у всіх його проявах... повинно бути пронизано мораллю. Внутрішня моральність права — одна із важливих умов його ефективності» [1, с. 57—58]. Вчені справедливо звертають увагу на те, що суворі і жорсткі риси права значною мірою коріняться саме в моралі, в її безкомпромісних, нерідко максималістських вимогах. Це свідчить, що «право за своєю органікою являє собою явище глибоко морального порядку і його функціонування виявляється немож-

ливим без прямого включення в тканину права моральних критеріїв і оцінок» [1, с. 57—58].

Резерви регулятивного потенціалу як моральної, так і правової культури значною мірою детерміновані взаємодоповнюваністю права і моралі (філософське обґрунтування такого підходу було здійснено І. Кантом) [5, с. 49]. Така взаємодоповнюваність передбачає вплив права на мораль, а моралі на право, коли моральні ідеали та цінності підносять право, бо є не тільки регуляторами (поряд з правом) суспільних відносин, а й сукупністю цінностей та ідеалів. Моральна оцінка права як складової правової культури реалізується через категорію «правовий обов'язок». Саме в сфері права і обов'язку проявляється відомий кантівський «категоричний імператив», у відповідності з яким у кожній людині міститься певне вище і безумовне моральне правило («внутрішнє законодавство»), якому вона має добровільно слідувати: «вчиняй з іншим так, як ти хотів би, щоб вчиняли з тобою». За І. Кантом, повага до права для людей є не просто обов'язком, а обов'язком безумовним.

У процесі викладання правових дисциплін майбутніх юристів важливо підвести до усвідомлення того, що формування моральної та правової культури — це, насамперед, посилення нормативної основи як права, так і моралі, поглиблення моральності права (хоч, як зазначав Гегель, «моральні заповіді не можуть бути предметом позитивного законодавства») [2, с. 37], вираження в праві і моралі засад справедливості, гуманізму, людиноцентризму, захисту прав людини, що саме і об'єднує право та мораль. Виявлення і реалізація регулятивних резервів моральної та правової культури передбачає використання ціннісно-регулятивних, нормативних можливостей як права, так і моралі, створення умов для їх взаємозбагачення, посилення впливу на суспільно-правове буття. У студентів має утвердитись думка, що конструктивний, творчий потенціал моральної та правової культури як регулятора суспільних відносин, спрямованого на утвердження в них нормативних (як правових, так і моральних) основ їх функціонування, полягає у встановленні загальнообов'язкових критеріїв правомірної поведінки, формуванні оптимальних правових і моральних засад регламентації людської діяльності, оптимальних форм для визначення і збереження меж свободи людей за умов, коли відбувається узгодження свободи конкретної особистості із свободою всіх інших.

Викладаючи курс «Теорія держави і права», зокрема розкриваючи такі теми, як «Правосвідомість, правове виховання та пра-

вова культура: поняття та взаємодія», «Норми права в системі соціальних норм: поняття, види та структура», слід логічно підвести майбутніх юристів до переконання, що регулятивний потенціал моралі та права, моральної та правової культури має бути спрямований не на владне авторитарне, імперативне приписування, нав'язування людині жорстких меж її суспільно-правової діяльності, які ґрунтуються переважно на зобов'язуючих різновидах юридичних норм, які владно спрямовують вчинки, поведінку людей і розглядаються як всесильні універсальні механізми вирішення проблем соціального буття, а на створення умов для реалізації свободи, суспільно-правового потенціалу людини, її правового статусу, суспільно-правової активності, творчості й ініціативи особистості, які безперечно, мають реалізовуватись на основі закріплених у суспільстві соціальних, юридичних і моральних норм. Нова філософія реалізації регулятивного потенціалу моральної та правової культури має полягати у посиленні гуманізуючого характеру регулятивного впливу, у створенні нормативно-правовими засобами, за допомогою механізмів морального та правового регулювання, умов для формування правомірної поведінки, які забезпечуються не переважно засобами державного примусу, які обмежують внутрішній світ людини, ґрунтуються не на детальній регламентації поведінки у суспільно-правовій сфері, а утверджуються в суспільстві на засадах усвідомленої необхідності, на основі внутрішньої і зовнішньої свободи людини, і, насамперед, її моральної свободи. Нові концептуальні засади регулятивного потенціалу моральної та правової культури мають бути спрямовані на створення умов для виявлення глибинних вимірів внутрішнього світу людини, формування у неї моральних та правових установок, моральних та правових цінностей, і, насамперед, вищої моральної цінності — ідеї добра.

Особливо великі можливості має курс «Теорія держави і права» для формування світоглядно-ціннісних орієнтацій майбутніх юристів як серцевини їх моральної та правової культури. Система світоглядно-ціннісних орієнтацій людини і суспільства виконує роль ідейних засад суспільно-правового та морального прогресу, його духовно-інтелектуальної, ідеологічної сторони. Світоглядно-ціннісні орієнтації виступають у формі суспільно-правових ідеалів, ідей, які забезпечують духовно-вольовий та моральний розвиток особистості, її моральної та правової свідомості, відповідної поведінки.

Викладачеві слід підвести студентів-юристів до висновку, що розвиток морального та правового буття в Україні, моральної та

правової культури потребує формування та утвердження нової системи світоглядно-ціннісних орієнтацій, етичної і правової ідеологічної парадигми, яка спиралася б на доктрину сучасного праворозуміння, зрілих моральних норм і принципів, на єдність національного і загальнолюдського в правовому і моральному розвитку суспільства. Для українського суспільства, де відсутня сформована система духовних, світоглядно-ціннісних, ідейних орієнтацій більшості населення, наявність зрілого морального та юридичного світогляду набуває особливого значення.

У результаті вивчення студентами курсу «Теорія держави і права», майбутні юристи мають усвідомити, що формуванню зрілих світоглядно-ціннісних орієнтацій, посиленню їх ролі в розвитку моральної та правової культури, регулюванні суспільних відносин сприятиме:

— створення умов для розвитку інтелектуального потенціалу суспільства, оскільки інтелект є одним із провідних елементів системи світоглядно-ціннісних орієнтацій, моральних та правових цінностей і формування в Україні умов для становлення правової держави, яка б ґрунтувалася на принципах верховенства права, гуманному і справедливому правопорядку, демократії, національних і загальнолюдських правових цінностях (концепція правової держави має стати ідеологічною домінантою політико-правового розвитку українського суспільства, процесу правового будівництва);

— визнання пріоритету загальнолюдських, зокрема моральних і правових цінностей над правовими інтересами та моральними цінностями окремих соціальних груп суспільства, домінування загальноновизнаних норм міжнародного права над нормами національної правової системи;

— утвердження в суспільстві, зокрема в національній правовій системі такого сутнісного змісту ідейних, світоглядних, ідеолого-правових засад суспільного, політичного, духовного буття, які сприяли б моральній та політико-правовій консолідації нації, єдності громадян, злагоді на шляху формування правової держави, утвердження в практиці суспільного життя таких категорій моральної свідомості як обов'язок, відповідальність, справедливість;

— формування в суспільстві таких засад морального та правового життя, які сприяли б утвердженню індивідуальності людини, її самостійності, ініціативи, позитивної соціальної творчості, обрання моделі моральної та правової поведінки, яка не допускала б одержавлення особистості, спрямовувалася б на органічне

поєднання інтересів індивіда, держави і суспільства, утвердження добра, недопущення зла;

— створення умов для формування в суспільстві чітких ідейно-світоглядних, ідеологічних, моральних та правових орієнтацій населення, недопущення механічної деідеологізації, духовно-правової порожнечі, морального та юридичного вакууму, розвиток базових принципів української національної правової системи, її правової доктрини на таких засадах правової ідеології, моральної і правової культури, які були б зрозумілі, доступні не тільки фахівцям, а й широким верствам населення, стали б для нього основою морального і правового світосприйняття.

Література

1. *Алексеев С. С.* Философия права. — М., 1999. — 336 с.
2. *Гегель Г.-В.-Ф.* Работы разных лет.: Т. 2 — М., 1973. — 340 с.
3. *Опришко В. Ф., Шульженко Ф. П. та ін.* Теоретичні та практичні проблеми правового забезпечення соціально-економічного та політичного розвитку суспільства і держави: Монографія / За заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. — К.: КНЕУ, 2006.
4. *Скуратівський А. В.* Взаємозв'язок правової культури і соціального буття в процесі суспільної трансформації // Право України. — 2004. — № 1. — С. 118—122.
5. *Соловьев Э. Ю. И. Кант: взаимодополнительность морали и права.* — М., 1992. — 352 с.

Г. О. Федоренко, канд. юрид. наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗА НОВОЮ СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНОЮ ПАРАДИГМОЮ

У Рекомендаціях науково-методичної конференції професорсько-викладацького складу університету (05—08.02.2008 р.), що закріплені в Ухвалі Вченої Ради КНЕУ імені Вадима Гетьмана від 28.02.08 р., наголошується *на переході* у наукових дослідженнях та у викладанні економічних дисциплін *до засад нової си-*